

Kunnskapsorganisering og veiledning: et essay omkring hvordan sosiologer utdannes

Geir R. Karlsen, førsteamanuensis dr. polit. Institutt for Sosiologi, SV-Fak, Uitø

Innledning

Det utdannes mange sosiologer i Norge, kanskje for mange vil noen si. Arbeidsmarkedet er stramt for personer med høyere utdanning og sosiologene står ikke akkurat først i køen når rekrutter skal velges. I dette essayet skal jeg begi meg ut på noen tanker om forholdet mellom sosiologisk kunnskap og sosial organisering og hvordan kunnskapsoverføringen skjer ved utdanning av sosiologer. Det ligger imidlertid store begrensninger i min fremstilling, jeg har aldri satt min fot i et annet norsk sosiologimiljø enn det som eksisterer i Tromsø. Fremstillingen har derfor begrenset gyldighet. Allikevel er det noe som kjennetegner sosiologer generelt som sosiologer. Sosiologer er opptatt av sosiale relasjoner, for ikke å si nesten bare opptatt av sosiale relasjoner. Sosiale relasjoner kan anta mange former og størrelser og bare begrepet *sosial* er langt fra enkelt å forstå verken meningen i eller rekkevidden av. Jeg kommer til å gå inn i denne materien, men på en induktiv måte. Dette innebærer at jeg kommer til å dra konklusjoner ut i fra de fortellingene jeg kommer til å presentere i artikkelen. Disse er designet som ekskurser hvor jeg forteller subjektive historier fra min egen utdanning.

Sosiologisk kunnskap

Finnes det noe slikt som spesifikt sosiologisk kunnskap? Antakelig, det finnes atskillige hyllemetre med sosiologisk litteratur rundt omkring og noe i dette må da være distinkt sosiologisk. Hva skulle så dette distinkte sosiologiske være? Her slutter antakelig enigheten, og med god grunn. Sosiologifaget er svært stort og spenner mellom atskillige empiriske nedslagsfelter. Sosiologer kan heller ikke si at en bestemt teori er felles for alle sosiologer, vi har med andre ord ikke noen bibel eller en instruksjonsbok å forholde oss til. Befinner vi oss i dermed i en situasjon hvor vi kan konkludere med at – jo, det finnes sosiologisk kunnskap, men det finnes ingen fellesnevner? Er konklusjonen med andre ord at det finnes flere sosiologier, som lever hver sine liv mer eller mindre lykkelig sammen? Kan vi tenke oss det ekstreme ytterpunktet – hver sosiolog, hver sin sosiologi? Hvis det er slik at det ikke finnes en sosiologi men flere sosiologier er dette en erkjennelse som må ha betydning for hvordan en utdanner sosiologer fordi det vil ha betydning hvilken retning en bestemmer å dirigere rekruttene. For å belyse dette spørsmålet kan det være betimelig å kaste lys over hvordan sosiologer har valgt å forstå kunnskapsbegrepet – et begrep som er helt sentralt i enkelte sosiologier.

Ifølge Daniel Bell, en sosiologisk klassiker,

Knowledge is a set of organized statements of facts or ideas, presented as a reasoned judgment or an experimental result, which is transmitted to others through some communication medium in some systematic form (ref)

Ifølge Bell forholder det seg med andre ord slik at kunnskap har en iboende sosial komponent, et velkjent faktum siden de Sokratiske dialogene. Kunnskap må

kommuniseres til andre gjennom et eller annet medium på en eller annen systematisk måte, og vi sosiologer har slike mer eller mindre institusjonaliserte løsninger på hvordan faget vårt skal overføres til rekruttene. I Tromsø har dette vært forbundet med relativt sterke ideologiske føringer.

Ekskurs 1: Sosial mening som ideologi

I 1994 var jeg klar til å begynne min karriere i de høyere akademiske lag; jeg hadde fått innvilget stipendiat fra Norges Forskningsråd som utdanningsstipendiat. Foruten å være i himmelen pga den skyhøye lønna på 205 000 kroner i året, så jeg frem til å gjøre meg ferdig med utdanningen min og å bli en kompetent forsker. Lærelysten var på topp, og – vil noen si – det samme var egoet. Mer om egoet senere, men det var en ivrig fyr full av ambisjoner som troppet opp på informasjonsmøte med daværende leder i dr. polit. utvalget, nå avdøde professor Yngvar Løchen. Yngvar var en fantastisk sosiolog, og en kan trygt hevde at han bidro til å etablere en distinkt norsk tradisjon innenfor dette fagfeltet. Yngvar var også en god retoriker, og i debatter kunne vi nyte hvordan byens forretningsmenn fikk på pelsen av Yngvar når de hevdet at UiTø ikke gjorde nok for næringsutviklingen. Dette dyret, næringsutviklingen, som er i slekt med hel hurv andre dyr som for eksempel innovasjonen, idéutviklingen og næringslivet, var det direkte morsomt å harselere med sammen med Yngvar. Nok om det, Yngvar troppet opp bevæpnet med et litt fjernt smil, og vi ble bedt om å presentere oss. På tur opp på møtet traff jeg min kollega Geir Grenersen, som da var stipendiat i pedagogikk. I trappa snudde han seg plutselig mot meg med en trist mine i ansiktet og spurte: Geir, har du tenkt å bli ferdig? Hæ, hva mener du? Skal du virkelig skrive ferdig ei avhandling og ta eksamen? Selvfølgelig!!!

Noe rystet over denne problemstillingen satt jeg altså nå på møte med Yngvar og en rekke andre stipendiater, som alle var minimum 10 år eldre enn meg, og vi skulle seminarere over hvordan det var å være stipendiat. Vi skulle IKKE diskutere hvordan vi skulle ta doktorgrad. Yngvar innledet med å fortelle oss hvor fint det var å være stipendiat fordi da var en helt fri fra alt og alle, og en kunne virkelig fordype seg i noe en brente for. I noen øyeblikk drømte jeg meg bort. Jeg tenkte på bildene jeg hadde sett av Weber, Marx, Simmel og hele gjengen av 'gutta' i sosiologien, og tenkte at et slikt visdomstryne ville jeg også få etter all denne fordypningen. Imidlertid, den korte drømmen ble avbrutt av et freidig spørsmål fra en mine kolleger, som spurte Yngvar om hvordan det var å være stipendiat da han var ung. Yngvar fortalte, og vi lyttet. Spesielt da han fortalte at han hadde vært stipendiat i nesten 10 år. Forsamlingen responderte på dette med en slik latter en kan høre i cocktail-selskaper, en slags lett latter som liksom ikke vil sette seg fast i kjakan slik som det gjør når en ler hysterisk. Ja, ja, dette får nå bare ta den tiden det trenger, sa en (pedagog, som fortsatt ikke er ferdig). En kvinnelig sosialantropolog trodde at hun ville sikkert bruke mange år, for hun skulle bo sammen med noen eksotiske folk i Stillehavet. Gurimalla, det hørtes spennende ut, responderte forsamlingen unisont.

Turen rundt bordet beveget seg ustoppelig mot meg. Hvordan er det med deg? Tok ikke du grunnfag her? Jo da, jeg hadde tatt grunnfag her, men så fortalte jeg (stolt) at jeg hadde dratt til USA og tatt mastergrad der, og dessuten hadde påbegynt doktorgradsstudier der. Hvordan var det i USA da? Well, jeg likte meg i USA på den måten at studiene var målrettede og at min interesse for bruk av statistiske analyser av sosiale fenomener fikk grobunn der borte. Da skjedde det, de få ordene jeg hadde servert avstedkom en lavmålt vegg av fnising og nærmest kakling. Ja, ja, du er en sånn kvantitativ type du, som mener at du kan måle alt og ikke trenger å se de du forsker på. Ja, jeg er en kvantitativ type, og i prinsippet kan jeg måle alt og trenger ikke å se de jeg forsker på. Så da skal du ikke gjøre feltarbeid? Jo, det skal jeg gjøre, jeg sa jo at i prinsippet trengte jeg det ikke, men jeg skal altså gjennomføre et feltarbeid. Hva med konteksten da, spurte en ivrig skoleforsker med bakgrunn fra en eller annen forblåst plass på Finnmarkskysten retorisk? Ja hva med konteksten, svarte jeg forbannet. Du kan ikke plassere aktørene i sin rette kontekstuelle sammenheng dersom du ikke gjør feltarbeid, kom det moderlig fra Stillehavsfarerinnen. Hvem sin kontekst, har alle samme handlingskontekst bare fordi de har samme geometriske nærhet? Er det noen gitt å vite hvilken kontekst en handling er plassert i, selv om du er tilstede? Finnes det bare en kontekst, eller flere, og finnes det flere hvilken skal en forholde seg til? Kan et språk som er basert på logisk konsistens formidle selvmotsigende kontekstuelle regler? Er kontekster geometrisk avgrenset eller er de uendelige? Alt dette virret bare rundt i hodet mitt, mens jeg svarte: Men jeg sa jo at jeg skal gjøre feltarbeid.

I Tromsø er det mange som har jobbet med såkalte lokalsamfunn, vi har endog landets eneste institutt for forskning på lokalsamfunn. Nord-Norge er et slags lokalsamfunn, uansett hvor en befinner seg i landsdelen. Mye kunne vært sagt om begrepet lokalsamfunn, men dette er ikke plassen å diskutere dette. Støa, måsan, torsken og sjarken er sterke bilder av Nord-Norge som jeg tror mange nordmenn assosierer med landsdelen. I de senere årene har reinen og samene entret dette bildet, men uten å skape uorden. Kanskje var det disse assosiasjonene som var utslagsgivende da dette instituttet, som knapt har noen fra Nord-Norge ansatt, ble etablert? Tilfellet er i alle fall at fokuset på det lokale, det nære, og det tradisjonelle, alltid har hatt en spesiell posisjon i den nordnorske sosiologien. Rent faglig har dette gitt seg utslag i at sosiologer fra Tromsø har fokusert sitt metodiske og teoretiske bilde på begreper som hører hjemme i denne familien av temaer. Det sterke fokuset på kultur, kontekst og lokale institusjoner kan alle sammen betraktes som et derivat av denne familien av temaer som stammer fra lokalsamfunnet. Dette innebærer ikke at disse begrepene *bare* hører hjemme her, det betyr imidlertid at Tromsø sosiologien har fokusert sterkt på dette innenfor rammene av lokalsamfunnet.

Sosiologisk erkjennelse

Spørsmålet om erkjennelse har i grunn ridd mennesket som et mareritt gjennom hele filosofihistorien, men det ett finnes unntak. Amerikanere. Dersom man er så heldig at man er amerikaner, er ikke dette et problem av så veldig stor betydning. Norsk-amerikaneren Torstein Veblen, en av de mest oversette sosiologene i det forrige århundre,

presenterte en teori om amerikanere allerede i 1899 i *The Theory of the Leisure Class*. Av de mange tingene han trekker frem i denne boken, finner vi blant annet en spire til en teori om hvorfor amerikanerne på dette tidspunktet hadde utviklet seg i retning av en materialistisk kultur. Fordi sosial status blant annet avhenger av synliggjort forbruk av knappe gode, implementeres en sosial tellemekanisme som en immanent del av amerikansk kultur. Det gjelder å ha et målbart høyere forbruk enn naboen, for da er en automatisk kvalifisert til høyere sosial status. Og med sosial status følger makt og mer penger – noe for øvrig europeere er minst like opptatt av. Denne eiendommelige tellekulturen gir seg mange utslag.

Ekskursus 2: Gale makroteorier og teoretikere: På kurs i vitenskapsteori

Vi skulle møtes i tårnet. Ute raste snøbygene, og jeg – i likhet med mange andre – gikk rundt og snufset småforkjøla i vinterkulda. I Breiviklia, på behørig avstand fra selve Sv-Fakultetet, hadde jeg og flere stipendiater samt nåværende biskop i Nord-Hålogaland blitt plassert for å dyrke vitenskapen. Det var over ett år siden informasjonsmøtet og i mellom tiden hadde jeg tilbrakt 7 måneder på feltarbeid. Jeg hadde gjort feltarbeid i egen kultur, som Cato Wadel sa det. Jeg tilbrakte tiden i Kvæningen, kommunen lengst nord i Troms fylke. Jeg har alltid, i hvert fall siden jeg hadde min første sommerjobb sommeren 1980 ved Harstad Fellesvaskeri, hatt en interesse for økonomisk sosiologi. Jeg dro til Kvæningen for å undersøke hvordan de økonomiske strategiene til fiskerne der hadde endret seg som følge av innføringen i 1990 av fartøykvoteordningen for konvensjonelle fartøyer under 14 meter lengste lengde som fisker med konvensjonelle redskaper innenfor grunnlinjen. Allerede der ramler de fleste av, forståelig nok, og tenk deg da hvordan det blir når en skriver en hel avhandling på 350 sider om dette. Nok om det, jeg mente da, og hevder fremdeles, at dette er et interessant tema. I hvert fall, der satt vi i tårnet, og inn stormet en nærmest duggfrisk Johan Galtung som hadde ankommet en-route fra Hawaii. Auraen av global visdom nærmest slo imot oss – og gjorde oss forbannet.

Yngvar og Johan holdt en kort introduksjon til kurset, og deretter skulle Johan forelese over en ny spennende teori om globale dypstrukturer. Dette skulle i neste omgang benyttes til å forklare hvorfor det aldri ble fred på Balkan, husk at grusomheten der var på sitt verste midt på 90-tallet. Johan sa fred på 15 språk, for alt jeg vet sa han dopapir og appelsinbåt om hverandre på 7,5 språk, men uansett mente Johan at han kunne forklare konfliktene på Balkan à la Freud på et slags sivilisatorisk makronivå gjennom en analyse av mentale dypstrukturer i befolkningen. Saken var at alle de etniske gruppene hadde arr etter å ha blitt overkjørt av den ene despoten etter den andre, og ved at de projiserte disse arrene på hverandre ble det skapt hat mellom gruppene. Hvordan vet du dette, ble det spurt unisont. Historien har vist det, kom det kontant fra kong Johan. Hvordan har historien vist det, spurte jeg. Nå er du dogmatisk, kom det fra King Kong. Dette er det dumme jeg har hørt, kom det på rå bergensk fra min side. Sannheten ligger i at alle mine spådommer har slått til, jeg kan nemlig predikere med denne modellen, kom det fra trollmannen ved katetret. Etter å ha minnet

Johan på om at han nærmest verdensrekord i spådommer som aldri ha slått til¹, tok vi en pause. Johan så nedtrykt ut, og jeg tror mange syntes litt synd på denne oasen av kunnskap – for det er han. Men, vi ble aldri enige om disse dypstrukturene, og – for å være ærlig – jeg tror ikke noen egentlig skjønnte hva Johan sa.

Kurset tok seg videre, Yngvar holdt en forelesning om sitt eget feltarbeid hvor han hadde tilbrakt særdeles lang tid på et psykiatrisk sykehus. Willy Guneriussen, verdens beste tennissosiolog, holdt en glimrende forelesning om filosofihistorie og vitenskapsteori. Det hele munnet ut i at vi alle dro hver til vært etter en bedre middag på en Tromsøs restauranter, fullpakket med inntrykk.

Jeg vil hevde at dette er en viktig årsak til at amerikansk sosiologi har utviklet seg så sterkt i retning av kvantifisering av sosiale fenomener. Det er helt naturlig å telle ting for amerikanere, så hvorfor skal amerikanske sosiologer være noe dårligere. For å komme tilbake til innledningen, så betyr dette at den amerikanske løsningen på et stort erkjennelsesteoretisk problem er å konstruere erkjennelse rundt telling. Amerikanere vet at muslimer er fiendtlige fordi de har vært ute og målt og telt holdningene deres, de vet også at sex en gang i uka er verdt 300 000 kroner. Kort sagt, kan det måles vet vi hva det er, uansett om erkjennelsen skjer på objekt eller kausalnivå. Leseren, som formodentlig er norsk samfunnsviter, godter seg sikkert nå over denne raljeringen som de fleste av oss elsker å hate. Selv elsker jeg den, og vil herved gi til kjenne at jeg er amerikaner. Jeg liker å telle og å måle, og jeg tror svært mye av erkjennelsen i samfunnsvitenskapen skapes gjennom nettopp dette. Jeg vil gjerne understreke at jeg *tror* dette, jeg *vet* det ikke. Dette skyldes ikke ydmykhet fra min side, men i påvente av at spørsmålet om hvordan erkjennelse faktisk foregår skal bli avklart av Gud, tror jeg at mange fenomener kan beskrives og analysere på en sannferdig måte med kvantifisering som redskap. Men, til forskjell fra enkelte andre amerikanere, tror jeg ikke at en *bare* kan være sannferdig ved kvantifisering. Nok om det.

Det er ingen hemmelighet at SV-Fakultetet i Tromsø har vært preget av mange kvalitativt orienterte forskere. Noen av dem har endog vært frekke nok til å sette spor etter seg i norsk samfunnsvitenskap. Ottar Brox har vel gjort alle sør for Mo i Rana forbannet på et aller annet tidspunkt, og da med resonnementer som har vært basert på fortolkninger av kvalitative data. Disse var nitidig innsamlet i hans periode på læremester Fredrik Barths knær, og ble aldri oppdatert noensinne etterpå. Han har også gjort stadige referanser til sin oppvekst på yttersiden av Senja, en av regionens mest fisker-rike plasser. Jeg har, under feltarbeidet mitt i Kvæningen, vært så heldig at jeg fikk et intervju med Magda. Magda? Magda er en viktig person i nordnorsk samfunnsvitenskap. Hun var Ottar Brox' barnepike da han vokste opp på yttersiden av Senja. Magda satt en hel dag ved kjøkkenbordet sitt og fortalte om sine dager på yttersida, som insidere i Nord-Norge kaller det. Hun fortalte masse, men hun kunne ikke begripe at Ottar kunne så mye om fiske, han som aldri turte å gå om bord i båten og ikke likte fisk...[.] En annen mester er Cato Wadel. Wadel beskrev blant annet en prosaisk, men dog uhyre viktig, prosess som skam. Dette gjennom det snedige feltarbeid hvor hovedpersonen George ble brukt som en

¹ Matematisk embetseksamen for å være sosiolog, etc.

idealtype på sosiomentale prosesser som arbeidsledige gjennomgår når de skal bli fortrolige med sin egen livssituasjon. Min subjektive oppfatning er at *Whose fault is this?* er en av de klassiske verkene i norsk samfunnsvitenskap, endog i klasse med Goffman i retning og stil.

Statsviterne i Tromsø har produsert flere tungvektene, og da mener jeg ikke at de er spesielt feite. De tidligere unge professorene Kjell-Arne Røvik og Erik Oddvar Eriksen har begge satt spor etter seg nasjonalt og internasjonalt, og er svært produktive fremdeles. Antropologene i Tromsø har kjempet hardt for å stable noe fornuftig på bena. Det har de klart. De har startet journalistutdanning. Det finnes flere andre eksempler, Yngvar Løchen, for eksempel. Hans studie av erkjennelse og praksis i den psykiatriske helseomsorgen har nærmest dannet skole for ettertiden og blir til stadighet referert til som en klassisk tekst.

Diskusjon: Amerikanere og andre innfallsvinkler

Det er hevet over enhver tvil om at de jeg kaller amerikanere har samme forhold til det å utdanne sosiologer som det å være sosiolog. Tellekulturen smitter over i en særdeles instrumentell holdning til det å utdanne sosiologer, helt på grensen til samlebådsproduksjon av sosiologer. Dette er langt fra tilfelle i Tromsø, selv om enkelte besøk av for eksempel Johan Galtung, som av og til har vært amerikaner, tyder på at en forsøker å beholde et slags epistemologisk vennskap med denne tradisjonen.

I Tromsø har begreper som *modning*, *refleksjon* og *utvikling* vært veldig mye brukt i den faglige sjargongen både i sosiologien og i andre samfunnsvitenskapelige fag – for eksempel kalles dette et *refleksjonsnotat*. Jeg vet ikke hva et refleksjonsnotat er for noe, men jeg går ut i fra at begrepet er en referanse til at jeg skal reflektere over noe. Men, er det å reflektere det samme som, eller noe som ligner på, for eksempel erkjennelse? Det vet jeg ikke, men jeg vil i det følgende insinuere at dette og de andre begrepene nok er hentet fra den kvalitative orientering som mye av forskningen her i Tromsø er tuftet, nemlig den hermeneutiske tradisjon. Helt fra dagene til de gamle hellenske filosofer har det vært et problem å redegjøre for hvordan erkjennelse kommer i stand. Hvordan kan en være sikker på at det en tror er riktig, eller hvordan det en bevise at det en påstår er sant? Spørsmålet om hvordan erkjennelsen foregår deles ofte inn i to klasser. Den første klassen er den form for erkjennelse som noen hevder finner sted i samfunnsvitenskapen og generelt innenfor humanistisk forskning, hermeneutikk. Hermeneutikken står generelt bunnsolid i den delen av norsk samfunnsvitenskap som er inspirert av den tyske fenomenologiske tradisjon fra Husserl, gjennom Gadamer og Heidegger, helt frem til Habermas i vår egen tid. I Tromsø finnes det mange eksperter på hermeneutikk, sikkert over 1000 stykker, for det er over 1000 registrerte studenter på de samfunnsvitenskapelige og humanistiske fagene i Tromsø. Hermeneutikken er basert på at ethvert menneske erkjenner gjennom å konfrontere sine egne fordommer ved å stadig agere mot verden, dvs. andre aktører. Ved at ethvert menneske er utstyrt med et sett av forutantagelser, som er nødvendige for å skape mening ut av verden, drives erkjennelse frem ved at en stadig må justere sin egen erkjennelse ved at ens egne forutanelser viser seg å ikke stemme, bare stemme delvis, eller kanskje er sanne.

Min hypotese er at det sterke fokuset på de kvalitative metodene har medført en forståelse av læreprosessene som er sterkt preget av den retorikken som hermeneutikkens stamfedre benyttet, og hvor det å skulle gå en vei ikke bare var en metode men også selve livet, dvs. en ontologi. Dette er et synspunkt som står sterkt hos både Husserl, Heidegger og Gadamer som setter likhetstegn mellom menneskets konstruksjon av mening og menneskets erkjennelse. Dermed blir den hermeneutiske metoden også en utvikling av selve livet. Ikke å vente at det tar sin tid å få studentene ferdig her i Tromsø. Det er heller ikke å vente at en blir forbannet på Johan når han hevder å kunne bevise at han har sett/observert/følt eller på annen måte fått vite at det finnes psykostrukturelle dypstrukturer som gjør konfliktene på Balkan uløselige.

En slags konklusjon

For å forstå effekten av dette kan kanskje Daniel Bell hjelpe oss fordi han med sin definisjon av kunnskap setter fokus på den kommunikative delen av begrepet. Jeg tror at det nettopp fordi vi som veiledere i Tromsø har hatt et slikt sterkt fokus på den kvalitative utviklingen av studentene, støttet opp av en råsterk faglig tradisjon i hermeneutikken, som skaper erkjennelse via et etablert metodevalg i kvalitative metoder, har klart å utvikle en kanskje litt særegen tradisjon i norsk sosiologi. Studentene er drillet innenfor enkelte av de faglige retningene i sosiologien, og der er de svært sterke. Poenget mitt er at den faglige tilhørigheten har dannet oppskrift for en egen faglig organiseringen av studiene hvor en har akseptert at en kan bruke lang tid. For verken Husserl, Heidegger eller Gadamer har noensinne lagt skjul på at hermeneutisk erkjennelse tar sin tid, tvert imot. Dermed har en i Tromsø satt pris på *modning, refleksjon og utvikling* fordi dette er sann hermeneutisk erkjennelse.